

Agneta Börjeson

070 527 66 77

rottlenaturkultur@gmail.com

www.rottle.se

Odling av lokala matgrödor

Varför?

- Odlad mångfald
- Vad finns sparat?
- Var finns information?
- Hur får man tag på äldre sorter?
- Fröodling
- Odling för restauranger, går det?

Lokala eller äldre sorter inom olika grödor

- Baljväxter
- Kålväxter
- Rotfrukter
- Bladväxter
- Frukter
- Lökväxter

Odlad mångfald - varför

Variation i odling

- Färre skadegörare? Barriärer
- Sorter för alla tillfällen och användning

Gener för framtiden behövs

- Nya odlingssystem
- Klimatförändring

Äldre sorter, ofta mindre avkastning men

- Annorlunda sjukdomsresistenser
- Smak och näringsvärde
- Härdighet
- Kulturmiljöer och lokal mat

Räcker det att bevara?

Bevarandet sker på NordGen

Men

- Mer kunskap behövs
- Större variation i smak
- Hobbyodlare

Projektet

- Mål att skapa ett ökat intresse för äldre grödor
- Odling för information, mat och utsäde samt lärande
- Vinterodling

Vilka svenska sorter av köksväxter har funnits?

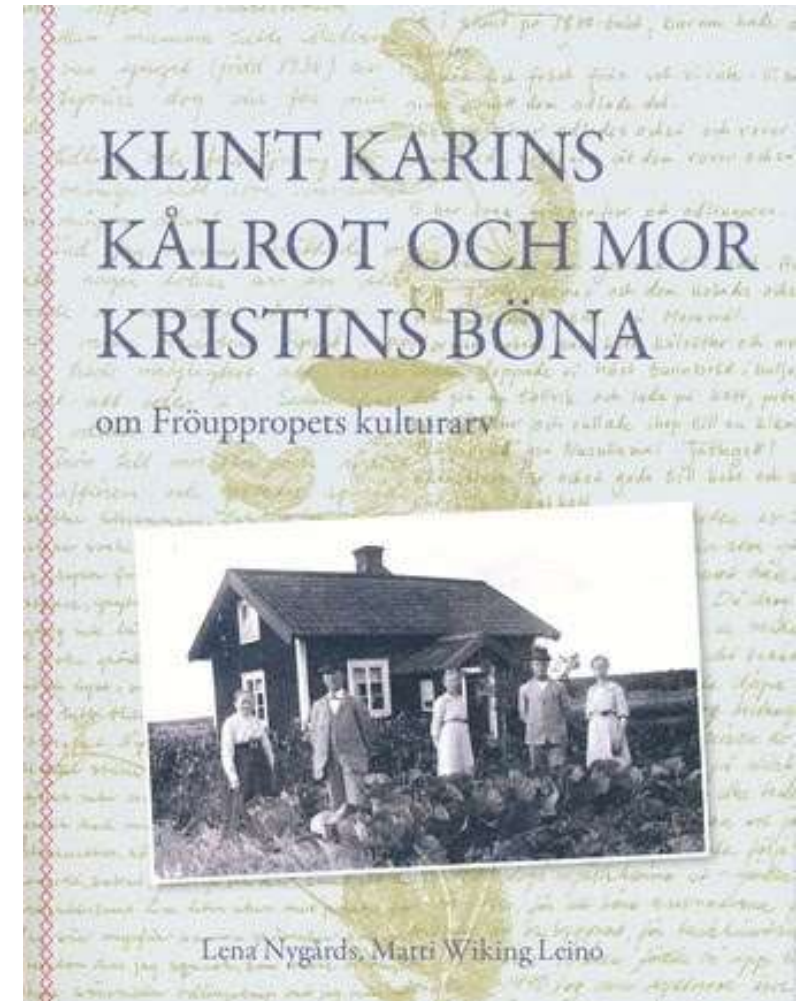
Mycket sorter importerades

Kålväxter, ärter och bönor svenskt samt gurka och potatislök

Fröuppropet

- Inventering mellan 2002 till 2005 av äldre fröförökade sorter
- Historier och odlingsmetoder samlades
- Över 270 personer skickade in frömaterial mest baljväxter, kålrot och rova

Finns även sorter sedan tidigare på NordGen där historier kan hittas

Vilka arter fanns?

Det mesta som finns nu

Rädisa från Madras

Flerårig gurka

Jordmandel

Sockerrötter

Körvelrova

Choro-gi

Sparrisärt

Linser

Spenat.
Rundbladig Spenat }
Spetsbladig d:o }
Eng. Winter-spenat (*Rumex patientia*)
Molla, gul & röd
Nysländsk Spenat (*Tetragonia ex-*
pansa)
Peruvianisk d:o (*Chenopodium*
quinoe)
Isplanta d:o (*Mesembryanth cry-*
stall.) pr portion 8 fl.

Från
1849

**Rapontica eller Rapunzelselleri, (*Oeno-*
thera biennis).**

» stor, gul . . . . . — — — 6
Utsås i Maj på kalljord. (Vid tidigare sådd
skjuta de redan första sommaren blomstjekar,
hvarefter roten är oduglig). I Oktober upptagas
rötterna och öfvervintras i källaro eller skäras
de i skifvor och inläggas i ättika eller olja.

Från
1854

Men nästan inga sorter av tomat, paprika, chili, aubergine

Information

- Poms hemsida. Sök på:
Fröuppropet
Grönt kulturarv Fröer
- Kålrotsakademin
- Föreningen Sesam
- NordGen Växter
- Odlingstips finns på fröfirmornas hemsidor

Vad hände med Fröuppropets fröer?

SENAST ÄNDRAD: 10 OKTOBER 2018

Fröerna som kom in till Fröuppropet togs hand om av genbanken för växter på Nordiskt Genresurscenter (NordGen). Historierna om Fröuppropets sorter har sammanställts i boken Klint Karins kålrot och Mor Kristins böna.

På NordGen har Fröuppropets sorter blivit groningstestade och uppförökade. Sorterna har också undersökts avseende om det rör sig om unika sorter. De som var liv i och ansågs vara unika finns nu bevarade i genbanken och kan också distribueras till växtförädlare, forskare och andra. Information om sorterna finns i databasen [SESTO](#).

NordGen harvar frön från hela Norden. Frösamlingen består av 30 000 fröer av 300

Grönt kulturarv®: Fröer

SENAST ÄNDRAD: 03 OKTOBER 2018

Bönan 'Signe', gråärten 'Rättvik', bondbönan 'Arne' och kålroten 'Bjursås' är exempel på äldre sorter av fröförökade köksväxter som uppmärksammats i Fröuppropet. Även sedan tidigare finns en del sorter med historia i NordGens genbank. Idag finns det ett intresse av att åter kunna köpa utsäde av äldre sorter.

När vi odlar äldre sorter ökar mångfalden i

Går äldre sorter att hitta?

Sorter har försvunnit

- Nya odlingsystem
- Konsumenterna vill ha nya sorter
- Marknadsföring av nya sorter
- Saknades incitament att ha kvar gamla sorter
- Ingen genbank före 1979

Saknas utsädesodlare

- Ingen lönsamhet i små mängder
- Lagstiftningen inte anpassad för små mängder

Varför har vi en lagstiftning

Ger en garanti för att sorten du köper är den sort som den utgör sig för och att utsädet är av god kvalitet
Ekonomisk nödvändighet för bonden

Livsmedelssäkerhet

Växtförädlaren blir ekonomiskt kompenserad för sin utvecklingen av nya sorter

Lagstiftning är nödvändig, men.....

Hufvudkål, Malardalens.

Var finns utsäde?

- NordGen
- En del små fröfirmor
- Kålrotsakademien
- Föreningen Sesam

- Egen fröodling

Fröodling - vad behöver man kunna

Art och sort

Ettårig eller tvåårig

- Såtid
- Vinterförvaring av plantor

Korsbefruktare eller självbefruktare

- Hur många plantor krävs
- Avstånd från andra sorter inom arten

Planturval

Egen fröodling – vad får man göra

- Det finns inget regelverk som förbjuder odling av äldre sorters spannmål och grönsaker
- Det är tillåtet att ta egna frön i den lilla skalan
- Ge bort frön är tillåtet så länge det inte sker kommersiellt

Odling till restauranger, går det?

- Kräver planering
Går inte att göra meny i förväg
utan efter vad finns idag
- Distributionskedjan
Kör odlaren ut
eller hämtar restaurangen
- Presentationen viktig
Sortens historia och hur den
odlats
- Motiverar detta ett högre pris
i konsumentens ögon

Trädgårdsärt, indelning

- Kokärter:
  - Gråärter
  - Gröna kokärter
  - Gula kokärter
- Grönsaksärter:
  - Märgärter (omogna gröna frö)
  - Socketärter (omogna baljor)

Kokärter, odling

- Bör odlas på åker
- Så tidigt, tål frost
- Kan behöva skyddas mot fåglar
- Får inte återkomma i odling för ofta på grund av ärtrottröta
- Äldre sorter kan vara besvärliga att skörda
- Fröodling: Självbefruktare, ettårig

Kokärter, äldre sorter lämpade för Skåne

- Gula kokärter
  - 'Östgöta gulärt', allmänt odlad i Sverige under slutet av 1800-talet
  - 'Marieholm', sparad i Tofta (under uppförökning)
- Gröna kokärter
  - Få äldre sparade.
  - 'Bjurholms småärt' från Ångermanland.
  - 'Concordia' förädlad, början av 1900-talet
- Gråärter
  - 'Puggor från Ballingslöv-Glimåkra'
  - 'Stäme' från Laholm

Grönsaksärter, odling

- Så tidigt, mörgrarter lite känsligare
- Äldre sorter behöver stöd, nät, staket, stolpar
- Som grönsak färskvara med kort hållbarhet
- Ett fåtal plantor räcker normalt för utsädesproduktion.
- Lång hållbarhet på fröet

Grönsaksärter, sorter för Skåne

- Sockerärter
  - 'Martha' från Halland
  - Ögonsockerärt 'Boaryd' från Växsjötrakten
- Brytsockerärt
  - 'Kungs', en förädlad sort sparad i Skåne.
- Märgärter
  - 'Mors stora' från Broby
  - 'Mormors gröna ärtor' från Kornberga, Småland
  - 'Finas fina' från Kvibille i Halland
  - 'Emma B' från Oskarström i Halland

Trädgårdsböna, indelning

- Kokbönor
Bruna bönor, borlottibönor,
kidneybönor, vita bönor
- Grönsaksbönor
Vaxbönor, brytbönor, skärbönor
- Bönor kan vara stör eller busk

Kokbönor, odling

- Behöver odlas på åker
- Frostkänslig både vår och höst.
- Kan behöva skyddas mot fåglar
- Äldre sorter svårare för dagens skördemaskiner
- Odling för mat och utsäde samma tillvägagångssätt
- Självbefruktare
- Lång hållbarhet på fröet

Kokbönor, sorter för Skåne

- 'Ingas vita', från Arild
- 'Båstad' brunspräcklig, från Förslöv men allmänt odlad på Bjärehalvön
- 'Ornakärr' brun böna från Höganäs
- 'Månsagårdsbönan' rödspräcklig, från Trolle-Ljungby
- 'Persson' lila med ljusa prickar, från Östra Hoby
- 'Hallandsböna' brun böna från Harplinge i Halland
- 'Signe' brun böna från Blekinge

Grönsaksbönor, odling

- Frostkänslig både vår och höst
- Kan behöva skyddas mot fåglar
- Grönsaksbönor för mat skördas kontinuerligt innan fröet börjar utvecklas
- Självbefruktare, få plantor räcker för utsäde
- Lång hållbarhet på fröet

Grönsaksbönor, sorter för Skåne

- Gröna bönor
  - 'Särdal' från Halland
  - 'Harplinge' från Halland
- Vaxbönor
  - 'Asarum' från Småland
- Skärbönor
  - 'Ståstorp' från Trelleborg

Bondböna, indelning

- Åkerbönor
vanligen småfröiga och
fröna används fullmogna
- Bondböna
mer storfröiga
Som grönsak används
fröna omogna men
fullmatade
- Bondbönans baljor kan
också användas om de
skördas mycket tidigt

Bondbönor, odling

- Sås så fort jorden reder sig
- Inte frostkänslig men angrips av bladlöss och bönsmyg
- Normalt en tålig gröda

- För fröodling: Korsbefruktare, endast en sort vid utsädesodling. Avstånd 500 m mellan sorter
- Odlas helst på mer än 20 plantor men tål färre plantor enstaka år
- Lång hållbarhet på fröet

Bondböner, sorter

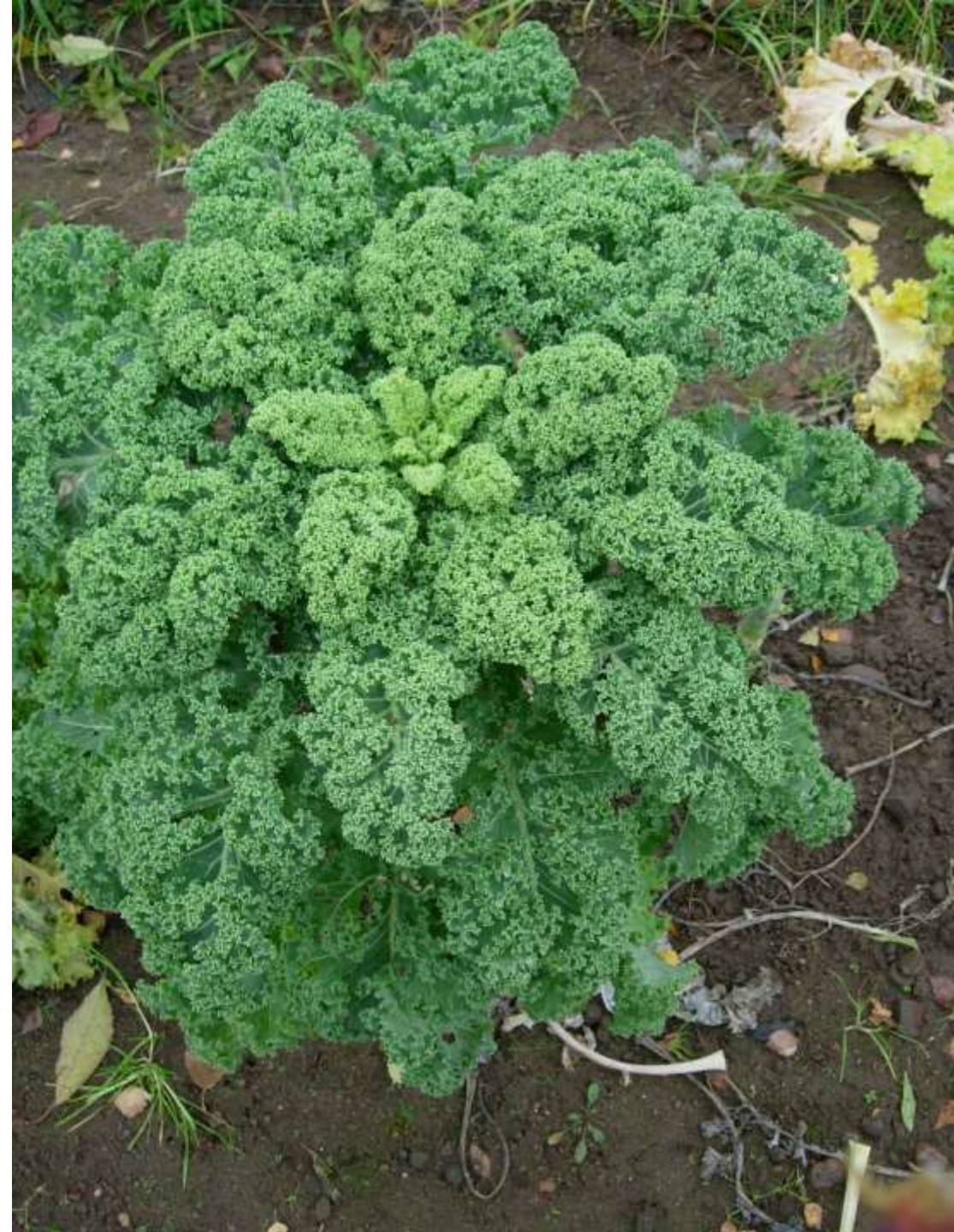
- Åkerböner
'Ekholmen'
'Bohusläns delikatess'
- Bondböner
'Sigvard' från Skåne
'Västra Torsås' från Småland
'Osnaköp Södergård' från Småland

Kålväxter, arter

- Kål
Vitkål, grönkål, spetskål, rödkål, kålrabbi, blomkål, broccoli m fl
- Kålrot
Finns gulköttiga och vitköttiga med gult eller rött skinn
Ursprungligen en korsning mellan kål och rova (så även raps)
- Rova
Tidiga rovor (majrovor) ofta runda
Foderrovor ofta mer avlånga
Obs, salladskål och pak chou samma art
- Andra kålväxtarter
Rädisor, rättika, senapskål, salladsenap

Kålväxter, odling

- Kan sås på friland eller förkultiveras
- Stor risk för att småplantorna blir uppätta av jordloppor
- Använd gärna insektsduk mot jordloppor, kålmal och kålfjärilar m fl

Kålväxter, utsäde

- Korsbefruktare.
- Stora avstånd mellan sorter av samma art viktigt
- Minst 25 plantor behövs, undantag kålrötter
- Tvåårig, övervintring av fröstockar

Kål, sorter

- Vitkål
'Säfstaholm', enda bevarade sorten av den nordiska vitkålstypen
'Stenhuvud' tidig förädling
- Grönkål
'Halvlång krusig'
- Kålrabbi
'Wiener vit'
'Wiener blå'
- Brysselkål
'Låg dvärg'

Viktigt att välja sorter av äldre typ och inte F1-sorter

Kålrot, sorter

Kålrot har främst bevarats i norra Sverige Under slutet av 1800-talet och börja av 1900-talet dominerade de större odlingarna av sorten 'Svensk gul' (syn 'Gul svensk') samt varianter på 'Östgöta'

Kålrot

- Vår svenskaste gröda
- Många sorter för olika användning
- Kockar är entusiastiska

Utsäde

- Relativt lätt att fröodla
- Svårare att rensa

Grönsak

- Dåligt rykte?
- Flera sorter bör säljas tillsammans

Rova, sorter

Även rova har främst bevarats i norra Sverige, Finland och Norge.

Äldre svenska sorter av rova

'Lillhärjåbygget'

'Härjedalsk skålrova'

'Ljusnedals skålrova'

'Svedjerova'

'Gammal svensk'

'Lantmannarova'

'Korova'

'Sirius'

Äldre sorter av norska och finska

'Målsenepe'

'Brunstadsnepe'

'Pekki'

Rotfrukter, arter

- Betor
Sockerbetor, vitbetor, gulbetor, rödbetor, polkabetor, Mangold, spenatbeta
- Morötter
Finns röda, orangea, gula och vitköttiga
Ibland med färgat "skal".
Korta (pariser), långa, koniska, raka
- Palsternacka
Halvlånga eller långa, koniska.
Har funnits runda sorter
- Andra rotfrukter
Selleri, rotpersilja, haverrot, svartrot, körvelrova, sockerrot, rotcikoria, rapunzelklocka, rapunzelselleri
- Potatis?, knölsolros och jordärtskocka choro-gi

" hvita, italienska	1,60 — 4	" stor, tjock, glatt	2,60 — 4
" högröda med hvita rotändar	1,80 — 4	" mycket stor Leipziger-, tidig	3 — — 5
" från Madras (<i>Raph. caudatus</i>)	— — — 40	" Naumburger jätte-, utmärkt	6 — — 8
	å port. 10 öre.	Fröet sås tunt i en ljun drifbänk och plan-	
" alla sorter, blandade	1,60 — 4	torna utsätts, med 1 à 1 1/2 fots afstånd mellan	
Bliwå blåt i en sandig, ej nygödslad jordmån.		hvardera, i starkt gödslad, något lerblandad och	
För att ständigt hafva tillgång på rädlser utsås		fuktig jord. Utmärkt släta och vackra rötter	
fröet en gång i månaden t. o. m. Augusti. R.		erhållas, om man i Augusti borttager de öfver-	
caud. har långa, ormlika skidor, hvilka kunna		sta jordlagret kring rötterna och sedan afskär	
inläggas som gurkor och äro mycket välsmakande.		alla sidorötter. Upptagas om hösten och förvar-	
		as i källare.	
Hafrerötter, (<i>Tragopogon porrifolium</i>).		Sockerrötter, (<i>Sium Sisarum</i>).	
" vanliga	3 — — 5	" vanliga	4 80 — 7
En tvåårig växt hvars frö utsås tidigt på våren.		" Fet, ej nygödslad jord och varmt läge. Fort-	
I lös och lucker, året förut gödslad jord. Om		plantas äfven genom sidorötter, hvilka om vå-	
hösten upptagas rötterna och förvaras öfver vin-		tern planteras på 1 fots afstånd från hvarandra.	
tern i källare, uti sand.		Bör ej förveklas med schorzonera, som	
		af många kallas sockerrötter.	
Schorzonera, (<i>Schorzonera hispanica</i>).		Rödbetor, (<i>Beta vulgaris</i>).	
" vanlig	4 — — 6	" Holländska, mörkröda	1 — — 3
Vid upptagning af såväl schorzonera som hafrer-		" Egyptiska, mörkröda, runda	4 — — 6
rötter bör man noga akta sig att rötterna ej på		" Castle Nandry, utmärkta	2 — — 4
något sätt säras, ty då utrinner den i dem be-		" White's new. karmosinröda	2 — — 4
finliga, hvita mjölksaften, hvilket förorsakar röta.		" Bassano-, runda, ljusröda, fina	2 — — 4
		För hvarje planta lägges 3 à 4 frökorn så, att	
Cichoria (<i>Cichorium intybus</i>).		plantorna få 1 fots afstånd emellan hvarandra.	
" äkta Magdeburger	3 — — 5	Sedan borttagas de avagaste så att endast den	
" ny förbättrad, storbladig	3 — — 5	starkaste plantan får stå kvar på hvarje ställe.	
Rötterna upptagas om hösten och användas som		De utgallrade kunna, om man så vill, planteras	
kaffesurrogat. Bladen lemna ett godt foder till		på en annan plats.	
mjölkkor. Se vidare under rubr. "Salladväxter".		Rapontica eller Rapunzelselleri, (<i>Omo-</i>	
Morötter, (<i>Daucus Carota</i>).		<i>thera biennis</i>).	
" vanliga tidiga karoter	2 — — 4	" stor, gul	— — — 6
" Douviker-, korta, tidiga	2 — — 4	Utsås i Maj på kalljord. (Vid tidigare sådd	
" Pariser-, (trés-courtes de Paris)	2 — — 4	skjuta de redan första sommaren blomstjelkar,	
" Hornska, tidiga, långa röda	1,40 — 3	hvarrefter roten är oduglig). I Oktober upptagas	
" violetta, långa, fina	1,80 — 4	rötterna och öfvervintras i källare eller skäras	
" Dippes tidiga, halflånga, röda,		de i skifvor och inläggas i ättika eller olja.	
utmärkt och god sort	1,60 — 4		
" rent hvita, fina	1,40 — 3		

Betor, sorter

Få äldre sorters betor bevarade

Viktigt att inte välja F1-sorter.

Rödbetor

'Egyptisk plattrund'

'Crosbys egyptian'

'Detroit'

'Forono'

Mangold och bladbeta

'Silver'

'Vanlig'

'Lucullus'

'Spenatbeta'

Färgade bladbetor men namn?

Foto: Börje Borgström

Morot, sorter

- Sortnamnen mer typnamn.
- Viktigt att inte odla F1-sorter.
- 'Altringham', 'Bordoviker',
'Vit Belgisk', 'Gul jätte',
'Guerande', 'Hornska',
'Chanteney', 'St Valleri',
'Pariser', 'Nantes'

Övriga flockblomstriga

- Selleri kan och bör förkultiveras för säker skörd. 'Äppelformad'
- Palsternacka 'Student', 'White gem' och persiljerot (inga sortnamn) är tåliga grödor
- Körvelrova har kortlivade frön som måste sås omedelbart

Bladväxter, arter

- Sallat
- Cikoria (rosésallat, sallatscikoria)
- Spenat
- Mållor (svinmålla, trädgårdsmålla, lungrot, quinoa, bärmålla)
- Skräppor (trädgårdsyra, patentia)
- Portlack
- Fältsallat (vintersallad)
- Rankspenat (Hablitza)
- Isört

Bladväxter, odling

- Kan starta tidigt med sådd
- Sås grunt, ju större frö, desto djupare
- Spenat känslig för ojämna vattning

Bladväxter, sorter

- Svårt eftersom man inte alltid gett dem namn. Odlar inte F1-sorter
- Rundbladig och spetsbladig spenat
- 'Sockertopp', 'Stenhuvud', 'Berliner' namn på äldre sallatssorter

Fruktväxter, arter

- Gurka
- Melon
- Pumpa och squash
- Tomat, chili, paprika
- Aubergine

Gurka och melon, odling

- Värmekrävande i alla stadier, odla helst i bänk eller växthus
- Tål inte frost
- Förkultivera och avhärda plantorna
- Plantavstånd 30-60 cm, en del sorter kan växa på höjden
- Fröodling: Korsbefruktare, ettåriga
Odlas på många plantor

Gurka och melon, sorter

- Många sorter fanns under tidigt 1900-tal men få meloner kvar
- Gurka
  - 'Västerås', 'Arboga', 'Muromanska', 'Enköping', 'Favorit', 'Lobergs', 'Stora björkvita', 'Spångbergs vita', 'Spångbergs gröna'
- Melon
  - 'Berliner', 'Jenny Lind', 'Queen Victoria'

Squash och pumpa

Ganska lika gurka i odling men

- Tar större plats
- Tål kyla bättre,
även om de inte är frosttåliga
- Odlar inte F1-sorter

Tomater, odling

- Normalt ganska tåliga men vill ha jämn vattning och jämn temperatur
Tål inte frost
- Högvuxna sorter behöver "tjuvas"
dvs alla bladskott ska bort
- Behöver oftast stöd
- Känsliga för pyralider

Tomater, sorter

- Vanligtvis obligat självbefruktare men se upp för F1-sorter
- Äldre sorter, exempel
'Dansk Export', 'Alice Rosewelt',
'Brandywine'

Chili och aubergine

- Chili och paprika var förr mycket ovanligt och aubergine odlades inte alls.
- Odling av dessa ungefär som tomat men kräver längre utvecklingstid och är mer känsliga för kyla
- Aubergine kräver över 20 grader för att få bra blommor

Lökväxter, indelning

- Kepalök
Rödlök, gul lök, silverlök,
scharlottenlök (potatislök)
- Purjolök
- Vitlök
- Ramslök
- Piplök
- Gräslök
- Kinesisk gräslök, kaljp (skogslök)

Lökväxter, sorter

- Potatislök för Skåne
'Maglasäte', 'Mandis', 'Maria', 'Frändarve'
- Rödlök
'Red Brunswick', 'Zittauer röd',
- Gul lök
'Ailsa craig', 'Zittauer gul', 'Bedforshire champion'
- Purjo
'Musselburg', 'Carentan',
- Ramslök och piplök förökas med lökar och bulbiller och är fleråriga.
Få sortnamn.

Tack
för mig